

УДК 347.4

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-132-138](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-132-138)

Ратушна Богдана Петрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Львівського національного аграрного університету, вул. Володимира Великого, 1, м. Дубляни, Жовківського району Львівської області, 80381, тел.: (063) 317 03 01, e-mail: bogdana.ratyshna@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2645-9242>

Чабан Олена Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського торговельно-економічного університету, вул. Туган-Барановського, 10, м. Львів, 79005, тел.: (097) 1731088, e-mail: olenauf@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3507-7609>

ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем ефективного правового використання такого способу захисту цивільних прав як визнання права власності. Встановлено, що законодавець гарантує кожному право мирно володіти своїм майном та забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Виявлено, що визнання права є одним із способів захисту цивільних прав, які закріплені у статті 16 Цивільного кодексу України. Стаття 392 Цивільного кодексу деталізує правову реалізацію визнання права як способу захисту права власності. Адже відповідно до статті 392 ЦК власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Доведено, що пред'явити позов про визнання права власності можна тоді, коли це право оспорується, не визнається чи звернення до нотаріуса чи посадової особи органу місцевого самоврядування з обгрунтованою письмовою заявою про видачу дубліката втраченого або зіпсованого документа не принесло позитивного результату.

Встановлено, що серед науковців висловлюються міркування про те, що власник майна може звернутись до суду з позовом про визнання права власності, який матиме самостійне правове значення і не вимагатиме внесення будь-якого зобов'язуючого рішення для інших осіб, оскільки у цьому випадку навіть відсутня така сторона, як відповідач. Констатовано необгрунтованість таких міркувань, оскільки вони суперечать чинному Цивільному процесуальному кодексу України, відповідно до статті 175 якого подання позовної заяви без зазначення інформації про відповідача є недоліком і спричинить залишення цієї заяви без руху відповідно до статті 185 Цивільного процесуального кодексу України.

Обґрунтовано думку про доцільність підтримати позицію науковців, відповідно до якої при відсутності спору про право при визнанні права власності доцільно надати власникам право звертатись до суду в порядку окремого провадження з заявою про встановлення факту володіння майном на праві власності, підтвердивши тим самим констатуючий характер аналізуючого способу.

Доведено логічність пропозиції внести зміни до статті 392 ЦК України, яка стосується визнання права власності, та доповнити її після слів «якщо це право оспорується іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності» словами такого змісту: «або встановити в інший спосіб». Встановлено, що визнання права власності у разі відсутності спору про право не може обмежуватись лише правом звертатись до суду в порядку окремого провадження про встановлення факту володіння майном на праві власності, а може також включати інші способи, зокрема позасудові, як наприклад, отримання дубліката документа про власність.

Ключові слова: право власності, способи захисту цивільних прав, визнання права власності, спір про право, окреме провадження, позасудові способи захисту, видача дубліката про право власності.

Ratushna Bogdana Petrivna,

PhD in Law, Associate Professor, Department of right, Lviv national agrarian university, str. Volodymyra Velykoho, 1, Dublyany, Zhovkva district, Lviv region, 80381, tel .: (063) 317 03 01, e-mail: bogdana.ratyshna@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2645-9242>

Chaban Olena Mykhailivna,

PhD in Law, Associate Professor, Department of Civil Law and Procedure Lviv University of Trade and Economics, str. Tugan-Baranovsky, 10, Lviv, 79005, tel .:(097) 1731088, e-mail: olenauf@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3507-7609>

RECOGNITION OF PROPERTY RIGHTS AS A WAY OF PROTECTING CIVIL RIGHTS

Annotation. The article is devoted to the study of the problems of effective legal use of such a method of protection of civil rights as the recognition of property rights. Everyone is guaranteed the right to peacefully own their property It is established that the legislator guarantees everyone the right to peacefully own their property and ensures the protection of the rights of all subjects of property rights and management, the social orientation of the economy. It was found that the recognition of the right is one of the ways to protect civil rights, which are enshrined in Article 16 of the Civil Code of Ukraine.

Article 392 of the Civil Code details the legal implementation of the recognition of the right as a way to protect property rights. After all, according to Article 392 of the Civil Code, the property owner can file a lawsuit for recognition of his property right, if this right is disputed or not recognized by another person, as well as in case of loss of a document certifying his property right. It has been proven that a claim for recognition of property rights can be filed when an appeal to a notary or local government official with a substantiated written application for a duplicate of a lost or damaged document has not yielded a positive result.

It has been established that among scholars there is an opinion that the property owner can apply to the court for recognition of property rights, which will have independent legal significance and will not require any binding decision for other persons, because in this case there is not even such a party as the defendant. Such considerations are unfounded, as they contradict the current Civil Procedure Code of Ukraine, according to Article 175 of which filing a statement of claim without providing information about the defendant is a defect and will leave this statement without action in accordance with Article 185 of the CPC.

The opinion on the expediency of supporting the position of scholars is substantiated, according to which in the absence of a dispute over the right to recognize the right of ownership, it is expedient to grant the right to the owners in a separate proceeding with a statement on establishing the fact of property ownership.

The logic of the proposal to amend Article 392 of the Civil Code of Ukraine, which concerns the recognition of property rights, and to supplement it after the words «if this right is disputed by another person, as well as in case of loss of a document certifying his ownership» with the following words: «or to install in another way». It is established that the recognition of property rights in the absence of a dispute over the right can not be limited to the right to go to court in a separate proceeding to establish ownership of property rights, but may also include other means, including extrajudicial, such as obtaining a duplicate document property.

Key words: property right, ways of protection of civil rights, recognition of property right, dispute about right, separate proceedings, extrajudicial ways of protection, issuance of a duplicate of property right.

Постановка питання в загальному вигляді. Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року кожному гарантується право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права[1].

Конституція України згідно зі статтями 13, 41 забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [2].

В Україні відносини, пов'язані із набуттям, зміною, припиненням права власності та його захистом, зокрема, регулюються Цивільним кодексом. Так, відповідно до статті 15 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК) встановлено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або опорування [3].

У статті 16 Цивільного кодексу України зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;

5) примусове виконання обов'язку в натурі;

6) зміна правовідношення;

7) припинення правовідношення;

8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках, що свідчить про те, що перелік способів захисту цивільних прав та інтересів, вказаний у статті 16 ЦК, не є вичерпним.

Стосовно захисту права власності, то визнання права власності належить до регламентованих ЦК України способів його захисту (стаття 392).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження способів захисту цивільних прав здійснювали в різний час Дзера І.О., Стефанюк Р.О., Підлубна Т.М., Ярема А. Г. Однак, зважаючи на різноманіття таких способів та особливості кожного з них, видається, що науковий інтерес до них не буде занепадати.

Загальна мета цієї статті стосується аналізу правових особливостей визнання права власності як одного з поширених способів захисту цивільних прав.

Викладення основного матеріалу. З приводу самого поняття «захист» права та його співвідношення з поняттям «охорона» права, то варто погодитись з таким міркуванням, що охорону слід вважати правовим способом, що попереджає порушення права, а захист – такий, що настає у разі його по-

рушення і тягне за собою відновлення відповідного майнового права [4, 76].

Слід зазначити, що підставою для захисту будь-якого права, в тому числі права власності, є його порушення, невизнання або оспорювання. Порушення права власності може проявлятися у протиправному позбавленні права власності чи його обмеженні (ст. 321ЦК), безпідставному заволодінні особою майном іншої особи – власника (ст. 387 ЦК), вчиненні власнику перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном (ст. 391 ЦК).

Невизнання цивільного права полягає у пасивному запереченні наявності у особи суб'єктивного цивільного права, зокрема на майно, на користування житлом, на спадщину, на частку в спільному майні, яке безпосередньо не завжди завдає шкоди суб'єктивному праву, але створює непевність у правовому статусі носія суб'єктивного права [5, 36].

Оспорювання суб'єктивного цивільного права відображає такий стан правовідносин, коли суб'єктивне цивільне право заперечується у юрисдикційному органі. Якщо таким органом виступає суд, то носій оспорюваного права може вимагати його визнання за допомогою звернення із зустрічним позовом тощо [5, 36].

Першим способом захисту цивільних прав, який визначений у ч. 2 ст. 16 ЦК, є визнання права.

Відповідно до статті 392 ЦК власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

До прикладу, такими позовами можуть бути позови одного з подружжя про визнання права роздільної чи спільної власності на майно, про визнання права власності на самовільне

будівництво, зняття арешту з майна, яке становить спільну власність позивача і відповідача.

Серед науковців висловлюються думки про те, що позов про визнання права власності згідно зі статтею 392 ЦК подається власником тоді, коли в інших осіб виникають сумніви щодо належності йому цього майна, коли створюється неможливість реалізації позивачем свого права власності через наявність таких сумнівів чи внаслідок втрати правовстановлюючих документів. За таких обставин, коли суб'єктивне право власності іншими особами ще не порушене, власник майна може звернутись до суду з позовом про визнання права власності, який матиме самостійне правове значення і не вимагатиме внесення будь-якого зобов'язуючого рішення для інших осіб, оскільки у цьому випадку навіть відсутня така сторона, як відповідач [5, 659]. На наш погляд, з такою думкою не можна погодитись, адже подання будь-якого позову вимагає наявності двох сторін – позивача і відповідача. У вимогах до позовної заяви (ст. 175 ЦПК України) передбачена вимога вказати інформацію про сторін, а не лише про позивача. При відсутності відомостей про будь-кого з них суд залишає позовну заяву без руху (ст. 185 ЦПК) [6].

Схожу думку з цього приводу висловила О. Гнатів, яка пропонує, що «при відсутності спору про право при визнанні права власності доцільно надати власникам право звертатись до суду в порядку окремого провадження з заявою про встановлення факту володіння майном на праві власності, підтвердивши тим самим констатуючий характер аналізуючого способу. Думається, що така новела буде кращою ніж ліквідація інституту відповідача в позовах про визнання права власності, яка б створила певну плутанину в юриспруденції, оскільки одні-

єю з головних характеристик позовного провадження є наявність у процесі як позивача, так і відповідача» [4, с.76].

Вказаний автор вважає за доцільне внести зміни до статті 392 ЦК України, яка стосується визнання права власності, та доповнити її після слів «якщо це право оспорується іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності» словами такого змісту: «або встановити в інший спосіб».

Отже, у статті 392 ЦК викладені положення про те, що власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності за двох підстав: 1) якщо це право оспорується або не визнається іншою особою; 2) у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. З приводу першої підстави пред'явлення позову власником майна, коли це право оспорується або не визнається іншою особою, то, як видається, стаття 392 ЦК абсолютно коректно регулює цю правову ситуацію. Стосовно втрати власником документа як другої підстави подання позову про визнання права власності, то, на наш погляд, варто висловити такі міркування.

Якщо власник майна втратив документ, який засвідчує його право власності, зокрема, на нерухоме майно, то така проблема може бути вирішена декількома шляхами. Насамперед слід зазначити, що права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації (ч. 4 ст. 334 ЦК України). У Державному реєстрі прав реєструються речові права та їх обтяження на земельні ділянки, а також на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення, а саме: житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення (ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на

нерухоме майно та їх обтяжень»). Офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав відбувається шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (ч. 1 ст. 2 Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»)[7]. Саме ці записи, а не власне документ, є підтвердженням, що особа має права на нерухоме майно.

Однак, якщо все ж документ про власність втрачено, то власник може отримати його дублікат. За загальним правилом, у разі втрати або зіпсування документа лише суб'єкт, що видавав такий документ, може видати його дублікат. Зокрема, статтею 53 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що у разі втрати або зіпсування документа, посвідченого або виданого нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування за письмовою заявою осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування видається дублікат втраченого або зіпсованого документа.

Дублікат документа повинен містити весь текст посвідченого або виданого документа, оригінал якого вважається таким, що втратив чинність. На дублікаті документа робиться відмітка про те, що він має силу оригінала і вчиняється посвідчувальний напис. Крім того, про видачу дублікату нотаріус робить відмітку на примірнику документа, який зберігається у справах державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву чи приватного нотаріуса[8].

Отже, законодавець достатньо послідовно врегулював вирішення проблеми, що може виникнути при втраті чи пошкодженні оригінала документа про власність. При цьому звертатись

до суду потрібно не завжди. Однак, якщо нотаріус буде безпідставно відмовляти у видачі дублікату, то в цьому разі власник загубленого чи пошкоджененого документа про власність може звернутись до суду на підставі ст. 55 Конституції України.

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, стаття 392 ЦК містить імперативні положення про необхідність подання позову про визнання права власності за двох підстав: 1) якщо це право оспорується або не визнається іншою особою; 2) у разі втрати власником документа, який засвідчує його право власності.

Перша підстава подання позову про визнання права власності, яка настає у разі оспорення чи не визнання цього права іншою особою, видається цілком виправданою та не викликає заперечень. Однак, вимога подання позову про визнання права власності у випадку втрати власником документа, який засвідчує його право власності, зокрема на нерухоме майно, на наш погляд, не може мати імперативного характеру. Адже позов – не єдиний, а лише один із способів, якими власник може отримати документ, що засвідчує його право власності. І може бути застосований цей спосіб лише тоді, коли звернення до нотаріуса чи посадової особи органу місцевого самоврядування з обґрунтованою письмовою заявою про видачу дублікату втраченого або зіпсованого документа не принесло позитивного результату.

Саме на часі згадати пропозицію О. Гнатів стосовно доцільності доповнити статтю 392 ЦК України після слів «якщо це право оспорується іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності» словами такого змісту: «або встановити в інший спосіб». Вказаний автор вважає, що під іншим способом встановлення права власності

сті при втраті документа слід розуміти право звертатись до суду в порядку окремого провадження з заявою про встановлення факту володіння майном на праві власності. На наш погляд, «інший спосіб» не може обмежуватись лише правом звертатись до суду в порядку окремого провадження про встановлення факту володіння майном на праві власності, а може також включати інші способи, зокрема позасудові, як наприклад, отримання дубліката документа про власність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Закон України від 17 вересня 1997 р. N 475/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

2. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44, Ст. 356.

4. Гнатів О. Б. Захист права власності в цивільному праві: дис. ...канд. юрид.наук. Львів, 2014. 202 с.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 3-є вид., перероб. і доп. / К.: Юрінком Інтер, 2008. Т. 1. / за ред. О.В. Дзери. 832 с.

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 51, ст. 553.

8. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 39, ст.383.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Protokol do Konvencii pro zahist prav ljudini i osnovopolozhnih svobod» [The Law of Ukraine «Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].

2. Konstitucija Ukraini [The Constitution of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Civil'nij kodeks Ukraini» [The Law of Ukraine «Civil Code of Ukraine»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

4. Hnativ, O.B. (2014). Zahist prava vlasnosti v civil'nomu pravi [Protection of property rights in civil law].]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

5. Scientific and practical commentary on the Civil Code of Ukraine: in 2 vols. 3rd ed., Revised. and ext. / K.: Jurinkom Inter, 2008. T. 1. / ed. O.B. Deri. 832 s.

6. Zakon Ukrainy «Civil'nij kodeks Ukraini» [The Law of Ukraine «Civil Code of Ukraine»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu reestraciju rehovih prav na neruhome majno ta ih obtjazhen'» [The Law of Ukraine «On state registration of real rights to immovable property and their encumbrances»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy «Pro notariat» [The Law of Ukraine «On notaries»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> [in Ukrainian].